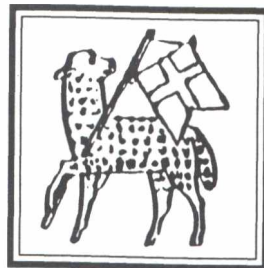

A teológia szomszédságában

SAJTÓKÖZLEMÉNY

„Megújuló egyház a megújuló társadalomban” címmel rendezte a Katolikus Magyar Értelmiségi Mozgalom – Pax Romana (München), a Katolikus Továbbképző Intézet (Szombathely) és a Magyar Pax Romana Fórum (Budapest) a Katolikus Mérnökök, Agronómusok és Közgazdászok Nemzetközi Társaságával (SIIAEC, Párizs) együtt 1993. április 12. és 18. között Vépén és Szombathelyen a 35. Magyar Pax Romana Kongresszust. A magyarországi, a kisebbségi sorban és a szórványban élő magyarokon kívül Nagy-Britanniától Kazahsztánig 23 országból több mint négyszázan jöttek össze, köztük angolok, baszkok, csehek, franciák, lengyelek, németek, olaszok, osztrákok, románok, spanyolok, szlovákok és szlovénok.

A NYILATKOZATBÓL

Az emberek közti kommunikáció javítása egyházunknak is küldetése. Ehhez hozzátartozik, hogy a társadalomban és az egyházban az újtásra törekvők és a hagyományőrzők tanúsítsanak egymás iránt megértést, amire a kongresszus is törekedett. Jellemezze mindig a kommunikációt a tárgyesség, a nyíltság és az őszinteség. Legyen biztosítva mindenhol a nemzeti kisebbségek – így a szórványok – egyenjogúsága, beleértve az anyanyelven folyó vallásgyakorlást. Szükséges továbbá, hogy egyházunk igehirdetésében és tanításában a mai ember, főleg a jövőendő nemzedék számára érthető nyelven, hitelesen és önkritikusan keresse a választ korunk nagy kérdéseire, minden jóakarató emberrel együtt. Apolja az egyházon belül is a testvéri párbeszédet, mélyítse el a nyilvánosságot, teret adva a kritikának, és a lehető legnagyobb mértékben mozgítsa elő a civilek felelősségvállalását. Az egyház és állam kapcsolatát illetően kívánatos a jó viszony, de ez nyilván nem jelenti azt, hogy az egyház a világi hatalom erejével próbálja a maga krisztusi küldetését megvalósítani. A kongresszus résztvevői ebben a szellemben törekednek a magyar társadalom és egyház szükséges megújítására.

Dr. ANDORKA RUDOLFF:

Értelmiség és vallás*

A Magyarországon igen jó színvonalú és részletes vallásszociológiai vizsgálatokból¹ tudjuk, hogy 1978 után a szekularizációs tendencia megfordult: addig egyre kevesebben (1978-ban már csak 38 százalék) mondta magáról, hogy vallásos, ezt követően a magukat vallásosként definiáló felnőttek aránya elkezdett növekedni és 1990 körül elérte a nagyjából 50 százalékot. Az utóbbiaknak azonban csak kisebb része tekinthető „egyháziasan” vallásosnak, mert csupán 16 százalék mondta magáról, hogy „az egyház tanítása szerint” vallásos és csak 19 százalék megy el legalább havonta egyszer templomba. A többiekéről, a „maguk módján” vallásosokról azt állíthatjuk, hogy nyitottak a vallás iránt, érdeklődnek az egyházak tanítása iránt, készek a vallás által az alapvető életkérdésekre adott válaszokat elfogadni, erkölcsi útmutatást követni. Az 1978 utáni fordulat minden demográfiai és társadalmi csoportban bekövetkezett, a legnagyobb változást azonban a korábban leginkább szekularizált csoportban, a nagyvárosi felsőfokú végzettségű fiatalok körében látjuk.

Ezt a helyzetet az egyházakkal, a vallásos emberekkel szembeni nagy kihívásként értelmezhetjük: megvan a lehetőség arra, hogy a magyar társadalom egészében, különösképpen a fiatal értelmiségben nagyobb hatása legyen a vallásnak, de egyáltalán nem biztos, hogy a keresztény egyházak (és az izraelita közösség, amely lényegében teljesen hasonló kihívással néz szembe) meg fognak tudni felelni ennek a feladatnak. Előadásomban néhány feltétellel foglalkozom, amelynek teljesítése szerintem szükséges ahhoz, hogy a vallásnak nagyobb hatása legyen a magyar értelmiség (akiket a felsőfokú végzettségű felnőttekként definiálok) gondolkodására és tevékenységére.

1. Az első feltételt a tradíciók és modernitás, a fundamentalizmus és liberalizmus, az érzelmi és racionális vallásosság fogalompárokkal lehet körülírni. Mindegyik em-

lített fogalom meglehetősen elmosódott és többféle értelemben használják. Különösképpen érvényes ez a liberalizmusra, ezért azt mindenképpen definiálnom kell. A liberalizmus alapvető értékei: a szabadság, az egyes ember méltósága, a tolerancia. Walter von Loevenich² a teológiai liberalizmus értékei között az egyéni gondolkodást és felelősséget, a tudományok iránti nyitottságot és a kritikai szellemet említi.

A szociológus számára teljesen érthető, hogy az elmúlt évtizedekben, amelyeket a következőkben a totalitárius-autoritárius rendszer³ korszakának fogok nevezni, a magyarországi egyházak ragaszkodtak a hagyományokhoz, a hittételek legszigorúbb megfogalmazásához, a vallás érzelmi megalapozottságához. Minden elnyomott, védekezni kényszerülő közösség így szokott viselkedni.

A rendszerváltás után azonban ennek a magatartásnak folytatódása azzal fenyeget, hogy a vallás hatása összezsugorodik a hagyományokhoz ragaszkodók egyre kisebb csoportjára, intellektuális gettóba szorul. Ha a magyar társadalom nagyobb részét, különösen ha a fiatal értelmiséget meg akarjuk nyerni, akkor arra van szükség, hogy a vallás tanításait a mai magyar társadalmi helyzetben felvetődő konkrét kérdések figyelembe vételével újra megfogalmazzuk. Emlékeztetnék arra, hogy ezt tette Pál apostol, Ágoston, Aquinói Tamás, Luther Márton, és ezt teszik a 20. század második felének nyugati teológusai is. Nem zárkozhatunk el előlük. Nem utasíthatjuk el sommásan a liberalizmus értékeit sem, mert a náciizmus és a marxizmus-leninizmus intellektuális összeomlása után, továbbá látva azt, hogy a sovinizmus milyen szörnyűségekhez vezetett, a liberális értékek (amelyek az izraelita vallásnak és a kereszténységnek alapértékei közé tartoznak) „maradtak állva”.

2. A második feltételt az engedelmességi etika és a szituációs etika fogalompárja segítségével tudom körülírni. Az engedelmességi etikát Dorothee Sölle⁴, az auschwitzi

* A 35. Magyar Pax Romana Kongresszuson tartott előadás erősen rövidített és a Lelkipásztor számára átdolgozott változata.

haláltábor egyik parancsnokának, Rudolf Hössnek a visszaemlékezésével szemlélteti: Höss szülei szigorúan vallásos szellemben nevelték, papnak szánták, arra tanították, hogy az engedelmisség a legfőbb erény, az engedelmisség a szülőknek, tanároknak, papoknak, feljebbvalóknak, pontosan megfogalmazott viselkedési szabályoknak. Ebben az engedelmisségi etikában az embernek nem kell, sőt nem szabad azon gondolkoznia, hogy a kapott parancs, az adott szabály a konkrét helyzetben megegyezik-e azzal a viselkedéssel, amely Jézus alapvető tanításaiból, például a két nagy parancsolatból következik.

Erthető, hogy a magyarországi egyházak a totalitáriánus-autoritáriánus rendszerben igyekeztek ragaszkodni a konkrét erkölcsi szabályokhoz, azok engedelmes követéséhez. A marxizmus-leninizmus – és előtte a náciizmus – ugyanis le akarta ezt az erkölcsöt rombolni és helyére egy olyan új erkölcsöt próbált állítani, amely szerint erkölcsileg jó az, ami a forradalom, a mozgalom, a párt érdekeit szolgálja. Duczynska Ilona, a Magyar Kommunista Párt egyik alapítója írta későbbi visszaemlékezéseiben⁵, hogy a magyar párt egyik legkiemelkedőbb teoretikusa (feltehetően Lukács György) azt állította, hogy „a kommunista etika legfőbb kötelességé teszi annak elfogadását, hogy a forradalom vagy a párt érdekében rosszat is kell tenni”. (Tudjuk, Lukács György 1919-ben nyolc vöröskatonát kivégeztetett, mert megfutottak a tulnyomó erőben lévő ellenséggel szemben.)

Természetesen minden korban és társadalomban egyszerűbb az engedelmisségi etika szerint élni, például a szexuális vagy párkapcsolati etikában bizonyos nagyon egyszerű és egyértelmű szabályokat követni, mint az adott helyzetben megpróbálni mérlegelni, hogy mit kíván a Jézus által megfogalmazott szeretetparancsolat. Mégis azt gondolom, hogy az alapvető jézusi tanításoknak az adott situációra alkalmazásából következő etika sokkal igazabb és ezért sokkal vonzóbb a mai magyar társadalomnak a vallás iránt nyitott tagjai, különösen az értelmiségiek számára.

3. Ahhoz, hogy az egyházak tanításai vonzóak legyenek az irántuk nyitottak számára, az egyházaknak azt kell hangsúlyozniuk, ami tanításukban közös, vagyis az ökumenizmusnak erősödnie kell. A hitviták nyilvánvalóan elriasztanak mindenkit.

A totalitáriánus-autoritáriánus rendszer kifejezetten elene volt minden ökumenikus kezdeményezésnek, mert akadályozta az egyházakkal szemben alkalmazott „oszd meg és uralkodj rajtuk” stratégia érvényesülését. Nagyon szomorúan kell megállapítanunk, hogy a rendszerváltás után az ökumenizmus nem erősödött, hanem mintha gyengülne. Pedig elég nyilvánvaló, hogy a nagy elválasztóvonalak, különbségek nem a különböző egyházak között láthatóak, hanem különböző irányzatok – például a fundamentalisták és az újítók – között, amelyek árnyalati különbségekkel mindegyik egyházban megtalálhatók.

Ide kapcsolnám az antijudaizmust és az antiszemitizmust. Szomorúan kell elismernünk, hogy a náciizmus korszakában előfordult egyházi antiszemitizmus és évszázadok óta él a keresztény egyházakban az izraelita vallással szembeni ellenérzés. Hozzá kell tenni, hogy a náciizmus időszakában voltak olyan keresztények, akik életük kockáztatásával is szembe mertek fordulni az antiszemitizmussal és menteni próbálták az üldözötteket. A zsidó holocaust szörnyűségei mindenkit meg kellett volna hogy győzzenek, hogy keresztény ember nem lehet antiszemita, és azt is világosan fel kellene ismernünk, hogy a kereszténység a zsidóságon belül, annak egyik újító eszméjeként született meg, ezért igen sok a két vallásban a rokonság.

A totalitáriánus-autoritáriánus rendszer nem kedvezett a kérdés tisztázásának, mert az „oszd meg és uralkodj elv” ezen a területen is érvényesült.

A kereszténységre nézve azonban végzetes lenne, ha a ma – a teljes szólásszabadság feltételei között – felbukkanó antiszemitizmus keresztény színezetet kapna. Erre azért

van lehetőség, mert a zsidókkal szembeni ellenérzés némelykor a „keresztény nemzeti középosztály” zászlói alatt jelentkezik. Világosan tisztázni kell, hogy ezeknek a nézeteknek semmi közük sincsen az igazi kereszténységhez. Ha ez nem történik meg, teljesen hitelünket veszíthetjük a magyar társadalom tömegei, különösen az értelmiség előtt, amely mindenféle kirekesztést, ezen belül az antiszemitizmust elutasítja.

4. A magyar társadalomban a vallásos tevékenység hagyományos formája a vasárnapi istentiszteleten való részvétel volt. Ezen a lelkes cselekedett, „szolgáltatót”, a hívek befogadtak, „fogyasztottak”. A totalitáriánus-autoritáriánus rendszer ezt a formát engedélyezte, mert ezt volt a legkönnyebb ellenőrizni. Viszont a hívek, különösen az értelmiségi és a fiatal hívek körében megerősödött az igény a kisközösségi formák iránt. A szekularizációs tendencia 1978 utáni megfordulásának egyik oka feltehetően éppen az volt, hogy a magyar társadalomban szinte minden kisközösség elpusztult, csupán az egyház keretében nyílt – habár korlátozott – lehetőség kisközösségi együttlétre, ahol a tagok mind aktívak, egymással párbeszédben állnak. Miközben természetesen nem szabad elhanyagolni a hagyományos istentiszteleti formát, hiszen a hívek többsége ma is ezt igényli, nyújtani kell a vallási kisközösségekben való részvétel lehetőségeit.

5. Összefügg ezzel a lelkesek és – szerencsétlen kifejezéssel – laikusok viszonya. Hagyományosan a lelkes a gyülekezetnek lelki vezetője volt, így mintegy a gyülekezet fölött állt, de el is különült tőle. A totalitáriánus-autoritáriánus rendszerben fokozódott a lelkesek elkülönülése, elmagányosodása, kiszakadása az értelmiségiek közül. A rendszerváltás utáni új helyzetben a lelkesek és a gyülekezeti tagok közötti viszonyoknak egyenragúbbá kellene válnia és a lelkeseknek különösen a gyülekezetéhez tartozó értelmiségiek körében kellene egyenrangú taggá válnia, ahol őt az különbözteti meg a többi értelmiségitől, hogy a teológia területén rendelkezik különleges szaktudással.

6. Az egyháztagok egymás közötti viszonyának kérdésköréhez tartozik a nők egyenrangúsága az egyházban. A protestáns egyházakban ugyan egyenragúbb a nők helyzete, mint a katolikus egyházban, mégis azt merném mondani, hogy távol vagyunk a teljes egyenjogúságtól. Apró, de szociológiai szempontból sokatmondó tény, hogy egyházunk két évvel ezelőtt választott zsinatában a nagyszámú „zsinati atya” mellett eredetileg egyetlen „zsinati anya” foglalt csak helyet. (A „zsinati anya” kifejezés kissé mosolygató volt és ennek következtében használhatatlansága maga is jelzi, hogy egyházunk kultúrájában mélyen gyökereznek a férfiak dominanciáját sugalló elemek.) Mivel azonban a társadalmi élet minden területén, különösen az értelmiségi pályákon egyenrangúság felé közeledünk, aligha lehet elképzelni, hogy egy a férfiak dominanciájának nyomait megtartó egyház vonzó lehet a társadalom számára.

7. A katolikus és a protestáns egyházak közötti egyik lényeges különbség a történeti fejlődés során az volt, hogy a protestáns egyházak kormányzatában a demokratikus módszereknek lényegesen nagyobb szerepük volt. A totalitáriánus-autoritáriánus rendszer azonban minden egyházban a centralizációt erősítette egyszerűen azért, mert az államhatalomnak könnyebb volt néhány püspökkel tárgyalni, mint a sokkal nagyobb létszámú és nehezebben befolyásolható demokratikus testületekkel. Ma azonban, amikor Magyarországon szinte minden területen, a politikától az egyetemekig a demokratizálódás tendenciája érvényesül, nehezen elképzelhető, hogy az egyházak ebből ki tudjanak maradni, akár a gyülekezeti, akár a központi egyházvezetési szinten.

8. A vallás magyarországi jövője szempontjából talán a legnehezebb akut kérdés az egyházak és a politikai hatalom viszonya. Európa legtöbb országában az egyházak kisebb-nagyobb mértékben összefonódtak a politikai hatalommal, nem csupán résztvettek annak legitimációjában

(igaz, ugyanakkor a hatalom önkényes gyakorlásának korlátozásában is), hanem némelykor államigazgatási funkciókat is elvállaltak. A totalitáriánus-autoritáriánus rendszerben, különösen annak későbbi autoritáriánus szakaszaiban sajátos helyzet alakult ki: a politikai vezetés egyrészt megfosztotta az egyházakat szinte minden hatalmuktól, másrészt azt várta tőlük, hogy mégis legitimálják a fennálló rendszert, de tiltotta azt, hogy konkrét társadalmi kérdésekben saját véleményüket elmondják.

A rendszerváltás után két ellentétes tévutat kellene elkerülni. Egyrészt nem lenne szabad megpróbálni visszatérni a 1944 előtti helyzethez és súlyos hiba lenne egy kiválasztott párt mögött felsorakozni, azt legitimálni. Másrészt nem volna szabad az előző rendszerben ránkényszerített gyakorlatot követve, a fontos társadalmi kérdésekben való állásfoglalástól tartózkodni. Az utóbbit azonban annak tudatában kell tennünk, hogy nem képviseljük a magyar társadalom többségét és nem kísérlehetjük meg hatalmi eszközökkel rákényszeríteni az egyházak álláspontját a magyar társadalomnak az egyházakhoz nem kötődő többségére.

9. Végül egy valójában kisebb jelentőségű, de a vallásról a magyar társadalomban kialakuló kép szempontjából kínos következményekhez vezető kérdésről, az egyházhoz tartozók közötti nyilvános és sokszor igen alacsony erkölcsi színvonalú vitákra gondolok. E viták tétje a kívülálló szemében az egyházon belüli hatalom, még akkor is, ha sokszor az elmúlt rendszerrel „kollaboráló” és az „ellenálló” közötti harc köntösében jelenik meg.

Tisztán kell látnunk azt, hogy mindannyian, akik az elmúlt évtizedekben Magyarországon éltünk (kivéve, ha börtönben voltunk vagy ha remeteségszerű belső emigrációba vonultunk), kénytelenek voltunk kisebb vagy nagyobb kompromisszumokat kötni a fennálló rendszerrel. A kompromisszum azonban, mint azt Keken András az 1960-as évek közepén olyan világosan elmondta⁶, nem szükségképpen rossz és erkölcstelen, hanem lehet jó is, segítheti az életet, a fejlődést. Ha senki semmilyen kompromisszumot nem kötött volna, akkor valószínűleg nem került volna sor békés rendszerváltásra. Mivel azonban nem vagyunk mindentudók és tökéletesek, a legjobb szándék mellett is előfordulhattak olyan kompromisszumok, amelyek utólag rossznak ítéelhetők. Kiábrándító azonban

az, ha az egyik keresztény most a másiknak a nagy nyilvánosság előtt a fejére olvassa összes kompromisszumait. Ez a gyakorlat egészen biztosan elriasztja a vallás iránt nyitott embereket a kereszténységtől, amelyhez éppen az vonzza őket, hogy a szeretet vallásának hiszik.

Az egyházakkal és vallásos emberekkel szembeni kihívás nagy, a fent kifejtett feltételek teljesítése nyilvánvalóan nagyon nehéz lesz. A kudarc azonban nem csak a vallások, hanem az egész magyar társadalom számára végzetes lehet. A totalitáriánus-autoritáriánus rendszertől örökölt állapotnak a legsúlyosabb eleme az anómia és elidegenedés, más szóval az értékek és normák rendszerének teljes meggyengülése.⁷ A nagy többség által elfogadott értékek és normák nélkül azonban sem a piacgazdaság, sem a politikai demokrácia nem tud jól működni. Ha a történeti egyházak nem tudnak részt vállalni egy új érték és norma konszenzus felépítésében, ez a magyar gazdaság és politikai rendszer csődjéhez, gazdasági hanyatláshoz és a totalitáriánus vagy autoritáriánus rendszer visszatéréséhez vezethet.

JEGYZETEK

- 1 Tomka Miklós: A magyar katolicizmus. Budapest. 1991.
- 2 Loewenich, Walter von: A protestantizmus feladata a jelen szellemi szituációban, *Protestáns Szemle*. 1993. 1. sz. 1–15. p.
- 3 Totalitáriánusnak nevezik azt a rendszert, amely a társadalom tagjainak mindennapi életét is szabályozni kívánja, azoknak életmódjába, gondolkodásába, például vallásosságába is beleszól és ehhez a legkíméletlenebb eszközöktől sem riad vissza. Ilyen volt a náciizmus és a magyarországi szocialista rendszer körülbelül 1963-ig. Autoritáriánusnak nevezik azt a rendszert, amely politikai ellenzék nem tűr el, de több-kevesebb szabadságot enged a társadalom tagjainak mindennapi életükben. Ilyen volt a magyarországi szocialista rendszer 1963-tól 1989-ig.
- 4 Sölle, Dorothee: Phantasie und Gehorsam. Überlegungen zu einer künftigen christlichen Ethik. Stuttgart. 1968.
- 5 Lásd Bell, Daniel: Durch die Sünde zur Erlösung. *Die Zeit*. 1992. 39. sz. 77–79. p.
- 6 Keken András: A kompromisszum mint etikai probléma. *Diakónia*. 1984. 2. sz. 69–72. p.
- 7 Andorka Rudolf: Bízató tendenciák és égető problémák a mai magyar társadalomban. *Magyar Szemle*. 1993. 2. sz. 115–128. p.

Dr. KERÉNYI DÉNES

Hogyan szolgálhatja a technika a jövő helyes életmódját?*

Az utóbbi évtizedekben sokat beszéltek, írtak a technika gyors fejlődésének bámulatos eredményeiről, de szóvá tették ennek a társadalomra és a környezetre gyakorolt mellékhatásait is. Felmerült a kérdés, hogy a pozitív eredmények egyensúlyban vannak-e a káros hatásokkal és azzal a kockázattal, amit az eredményekkel való visszaélés lehetősége rejt magában. A technikai haladás pozitív voltában való hit mellett megjelent a technikával szemben ellenséges, a fejlődést pesszimistán megítélő magatartás is.

Nyilvánvaló, hogy a jelenlegi technikai világból nem lehet valamilyen technika nélküli világba visszatérni. Figyelembe kell azonban venni, hogy mindenfajta technika alapvetően az emberi élettel van kapcsolatban, célja az élet szol-

gálata vagy az életkörülmények megváltoztatása. Kölcsey szavaival: „Emberi tudomány legfőbb célja maga az ember”. A technikára vonatkozó elhatározásoknak, döntéseknek jelentős következményeik vannak az ember életére. Mivel pedig az ember erkölcsi lény, ezért a technikai döntések egyúttal morális döntések is. Erre kell gondolni a technikát felelősséggel művelő és fejlesztő egyéneknek és a társadalom egészének is.

A technika szerepének, művelésének és fejlesztésének kérdésében tehát szem előtt kellene tartani az értékek helyes sorrendjét: nem csupán a „gazdaságosságot”, a rövid időn belüli pénzbeli hasznot, mindenben a profitot kellene nézni, hanem gondolni kellene a távolabbi jövőre, az utódok életére, az anyagi javak mellett az erkölcsi

értékekre, az *életszínvonal növelése helyett az élet minőségének növelésére.*

Életszínvonalon értjük azoknak a dolgoknak az összességét, amelyeket pénzen meg lehet vásárolni. Az élet minőségére pedig az jellemző, *mennyire érzi az ember, hogy élete kiteljesedett, mennyire valósulnak meg képességei alkotó munkájában.* Ez tehát szubjektív jellemző. Az életszínvonalat növelve az élet minősége először *növekszik, majd egy maximum elérése után csökkeni kezd.* Az élet minőségének csökkenését jelenti pl. az erőszak, a kábítószerek, az alkoholizmus, az öngyilkosság, a stresszel kapcsolatos betegségek terjedése, az emberi kapcsolatok lazulása, a pénz hajszolása egyedüli életcélként. Ugyanilyen összefüggés van az ember egészsége és a naponta elfogyasztott kalória mennyisége kö-

*Elhangzott a Keresztény Értelmiségiek Szövetsége mérnöki tagozati ülésén, 1993. januárjában.